

KULTURA GJUHËSORE NË KOHËN MODERNE

LANGUAGE CULTURE IN THE MODERN ERA

Abdurrahim MAXHUNI¹

^{1*} *Instituti Albanologjik i Prishtinës*

**Corresponding author e-mail: amaxhni44@hotmail.com*

Abstract

The modernization of society in the present era, influenced by globalization as well, has significantly intensified social communication and has increased the pressing need for such communication, both in terms of information exchange and in daily life. In Albanian areas, this phenomenon is even contributing to the blurring of dialect boundaries that were previously more distinct. All of this communication is conducted through language. However, what is the state of language culture in contemporary times? Is there greater attention attached to language culture, or is the rush leading to even more serious deviations than before? In this paper, we will examine several issues that define this crucial language matter in modern times.

Key words: *language culture, postmodernism thought, boundaries, characteristics.*

Përmbledhje

Modernizimi i shoqërisë në kohën e sotme, proceset globalizuese e kërkesa për informim të shpejtë, kanë rritur ndjeshëm komunikimin shoqëror, duke ndikuar edhe në kulturën e gjuhës gjatë përdorimit. Nevojat e ngutshme të komunikimi, qoftë në planin e informimit, qoftë në planin e përditshmërisë, shpeshherë karakterizohen me probleme të shumta logjike e gjuhësore, madje në hapësirat shqiptare po ndikon edhe në shkrirjen e kufijve dialektor, që ishin më të prerë më herët. I gjithë ky komunikim realizohet përmes gjuhës. Por cila është kultura e gjuhës në këtë kohë moderne? A po i kushtohet më shumë kujdes kulturës së gjuhës, apo nga ngutja po kalohet në shkarje edhe më të rënda sesa ishin më parë? Në këtë kumtesë do të ndalemi te disa problematika që e karakterizojnë këtë çështje të rëndësishme gjuhësore në kohën moderne.

Fjalët kyçe: *kulturë e gjuhës, postmodernizëm, kufij, karakteristika.*

Hyrje

Njësimi i drejtshkrimit të shqipes ka qenë rrugë e gjatë dhe e mundimshme, krahas probleme të tjera që kishte populli shqiptar. Breza të tërë studiuesish, lëvrueshish, mësuesish, arsimtarësh, shkrimtarësh e fetarësh kanë punuar pareshtur për një gjuhë të njësuar, e si rezultat edhe për një drejtshkrim të njësuar. Ata ishin të vetëdijshëm se pa kompromise, pa tejkalime emocionale individuale, lokaliste e krahinoriste nuk do të arrihej asnjëherë njësimi i gjuhës e i drejtshkrimit, andaj duke përkrahur vijën konvergjente të procesit gjuhësor, u arrit të tejkaloheshin dallimet e të afroheshin qëndrimet.

Një gjë e tillë nuk u dëshmuar vetëm në vitin 1972, në Kongresin e Drejtshkrimit, por edhe në procese të tjera të rëndësishme, si në Kongresin e Manastirit, me rastin e vendosjes së një alfabeti të vetëm, si rrugë të parë drejt bashkimit gjuhësor. Kjo i hapi rrugë Komisionit letrar të Shkodrës të afronte dhe të kodifikonte përpjekjet kryesore të Rilindjes për gjuhën letrare kombëtare. Vendimet e kësaj Komisioni u miratuan edhe nga Kongresi Arsimit i Lushnjës, gjë që u bënë baza e drejtshkrimit të shqipes deri vonë. Kjo ndihmoi të krijohej një traditë sado jo e qëndrueshme që ishte, duke krijuar kushte të ecej përpara me punë të vijueshme drejt afrimit drejtshkrimor të varianteve letrare, në Shqipëri e vende të tjera jashtë saj.

Për shkak të mungesës së gjuhës e të drejtshkrimit të njësuar, për shkak të gjendjes politike, e barrierave mes Shqipërisë e Kosovës, edhe në Kosovë pati nisma për njësimin e drejtshkrimit, siç ishte ai i vitit 1964, të cilit i paraprinë shumë diskutime të mëhershme. Në mbledhjet që i paraprin projektit të ortografisë hetohej përpjekja veçuese nga drejtshkrimi në Shqipëri, ndonëse qëndrimi i prof. Ajetit ishte që rruga që duhet të ndiqet në procesin e normëzimit është ajo që do të sjellë konvergjencën gjuhësore.¹ Megjithatë rruga veçuese gjuhësore nga drejtshkrimi i shtetit amë do të ndërpritej më 1968, kur në Kosovë u organizua Konsulta Gjuhësore, e njohur si Konsulta e Prishtinës.

Duke e pranuar Projektin e Rregullave të Drejtshkrimit të Tiranës, të vitit 1967, u pranua bashkimi gjuhësor me të gjithë shqiptarët kudo që janë. Kjo Konsultë ishte gur shënues i bashkimit jo vetëm gjuhësor të shqiptarëve, por edhe kulturor e shpirtëror. Ajo po ashtu ishte përcaktuese për rrugën e njësimit gjithëkombëtar të shqiptarëve, që rezultoi me Kongresin e Drejtshkrimit më 1972. Të pranishmit, diskutuesit e ideatorët e Konsultës Gjuhësore të Prishtinës, u treguan të matur dhe largpamës.

Duke hequr dorë nga rregullat e drejtshkrimit të vitit 1964 të gegërishtes standarde, duke qenë të vetëdijshëm për rolin e kësaj Konsulte në përcaktimin e fatit gjuhësor të shqiptarëve, duke qenë njohës të mirë të gjuhës shqipe e duke parë nga e ardhmja, ata hapën rrugë të mbahej Kongresi mbarëkombëtar dhe përfundimisht shqiptarët të bashkoheshin në një gjuhë letrare dhe drejtshkrim të vetëm. Kongresi i Drejtshkrimit u udhëhoq në punën e tij nga një perspektivë e qartë - jo zgjidhje të veçanta, të shkëputura e anësore, por zgjidhje sistimore.² Menjëherë pas Kongresit të Drejtshkrimit, filluan të botoheshin një varg veprash kondifikuese.

Më 1973 u botua Rezoluta e Kongresit të Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe. Më pas, vargut të botimeve iu shtuan edhe një mori botimesh nga fushat kryesore të gjuhës shqipe. Përveç veprave kodifikuese, në fillim të dhjetëvjeçarit të dytë filluan të dalin edhe dy revista për kulturën e gjuhës “Gjuha jonë” në Tiranë, ndërsa një vit më vonë edhe në Prishtinë, filloi të botohej simotra e saj “Gjuha shqipe”, që vazhdon të botohet edhe sot e kësaj dite. Këto revista do të merreshin me probleme teorike e praktike të shqipes standarde, duke e ditur se, ndonëse për një dekadë niveli i zotërimit të shqipes standarde ishte i kënaqshëm, kishte të meta e dobësi, të cilat mund të mënjanoheshin me një përkushtim më të madh.

¹ Shefkije Islamaj, *Konsulta gjuhësore 1969 – marrëveshje për njësimin gjuhësor*, në revistën “Gjuha shqipe”, nr.2/2028, f. 23.

² Drejtshkrimi i Gjuhës shqipe, Tiranë, 1973, f. 6.

Me kalimin e kohës, drejtshkrimi ka ardhur duke u stabilizuar dhe hyrja në dekadën e 6 është tregues se është bërë punë e madhe dhe vendimet e marra ishin të qëndrueshme. Megjithatë, koha ka dëshmuar se ka ende punë për t'u bërë në stabilizimin e saj të plotë. Dinamizimi i jetës shoqërore me modernizimin e shoqërisë, shtrirja e shqiptarëve në disa shtete, zhvillimi i hovshëm teknologjik, përhapja e madhe e medias, shtrirja e rrjeteve sociale, dobësimi i sistemit arsimor, leximi i pakët janë vetëm disa tregues që kanë ndikuar në mosstabilizimin e plotë të normës gjuhësore, duke u përcjellë me shkarje të shumta gjuhësore. Lidhur me këtë janë përdorur emërtime të ndryshme si *shkarje gjuhësore*, *gabime gjuhësore* etj.

Duhet të kemi parasysh se shkarja gjuhësore është në raport me normën drejtshkrimore, jo në raport me gjuhën apo me dialektet, sepse gjuhë e dialekt të keq nuk ka. Nëse i vështrojmë shkrimet e botuara më herët, siç është rasti ato në fillim të botimit të revistës “Gjuha shqipe”, që lidhen me kulturën gjuhësore do të vërejmë se shqetësimet e gjuhëtarëve mund të grupoheshin në tri çështje: në shkarjet gjuhësore të natyrës së drejtshkrimit, përdorimi i fjalëve të huaja të panevojshme dhe ndërtimet sintaksore jo të natyrës së shqipe. Mendojmë se për këto tri çështje edhe sot pas 40 vjetësh ka hapësirë për të diskutuar.

Konsiderojmë se në fushën e drejtshkrimit është më lehtë të kapërcehen problemet që shfaqen, sepse rregullat e drejtshkrimit janë botuar më 1973 dhe vetëm lipset të mësohen dhe të praktikohen ashtu siç e kërkon rregulli. P.sh. nëse i referohemi Drejtshkrimit të gjuhës shqipe lidhur shumësin e emrave dhe të mbiemrave se a shkruhen me -ë fundore apo pa të, në pikën d) të shkrimit i -ë-s fundore thotë se “shkruhen me -ë trajtat e shumësit të emrave dhe të mbiemrave mashkullorë si: *afrikanë, amerikanë, kilogramë, lekë, maturantë, romakë, ushtarë...*” etj.³

Ose përdorimi i ç-së nistore. Faqe 73, pika c) shkruhen me ç-, fjalët kur kjo ndiqet nga një zanore ose nga një bashkëtingëllore e tingullit (l, ll, r, rr, m, n, nj, j): *çarmatos, çliroj, çrregullim, çngjyros* etj., por shkruhen me sh- fjalët *shmang, shlyej, shndërroj, shndrit* dhe ato që formohen prej tyre,⁴ fjalë që bëjnë përjashtim nga rregulli i mësipërm. Ajo që kërkohet këtu është mësimi dhe zbatimi i drejtshkrimit.

Ndonëse mësimi i drejtshkrimit mund të mos jetë i lehtë për të gjithë, sepse nuk përkon me traditën e përdorimit të fjalëve ose formave gramatikore të caktuara në të folmen e tyre, kërkohet t'i referohemi Fjalorit të Gjuhës Shqipe, Fjalorit Drejtshkrimor e Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe për ta pasur më të lehtë përfilljen e normës. Një lehtësi në zbatimin e drejtshkrimit e ofron edhe dallimi i vogël në mes të shkrimit e leximit, kur të kemi parasysh se drejtshkrimi i gjuhëve të tjera është shumë më i vështirë për t'u mësuar. Po ashtu sot një ndihmesë të madhe e luan edhe korrektori kompjuterik, i cili në masë të madhe i heton lëshimet drejtshkrimore, duke i skuqur fjalët dhe njëkohësisht duke dhënë formën e saktë të shkrimit të tyre.

Problem më të madh paraqet përdorimi i fjalëve të huaja për të cilat shqipja ka fjalën e saj. Këtu fjala është për shumë të tilla që përdoren në medie, e të cilat akoma nuk janë ngulitur në përdorimin e përgjithshëm, si: *kolaudim,urvejim, suportim* etj. Ndërsa, për ato fjalë të huaja për të cilat ka nevojë shqipja, e që nën ndikimin e madh të botës moderne, për nevoja të komunikimit të brendshëm i ka të nevojshme duhet të hetohen me kujdes dhe të përfshihen në fjalor normativ. Kërkesat e tilla për komunikim të zhvilluar gjuhësor krijojnë nevojë për ta pasuruar fjalorin e shqipes.

Këtu duhet të kemi parasysh se fjalori i fundit normativ nuk është përditësuar me fjalë të përditshmërisë së sotme, të nxitura nga nevoja e komunikimit, me ç'rast fushat e përdorimit të fjalëve janë zgjeruar, si ajo e kompjuterëve, e sportit, e medias, e biznesit, e administratës etj. Fjalët si *gigabajt, postmodernist, airbag, android dixhital, dixhitalizim* etj., mungojnë në fjalor, ndonëse kanë përdorim të dendur dhe tashmë e kanë bërë vendin e tyre në gjuhën shqipe. Edhe pse janë të huaja ato nuk duhet t'i ideologjizojmë si të dëmshme, sepse nuk lënë hapësirë për t'u

³ Drejtshkrimi i Gjuhës shqipe, Tiranë, 1973, f. 52.

⁴ Drejtshkrimi i Gjuhës shqipe, Tiranë, 1973, f. 73.

pasuruar shqipja, kur kemi parasysh se nevojat e komunikimit në shoqëri për koncepte të reja sa vjen e shtohet.

Pra, leksikografia duhet të përditësohet, me fjalë të reja, për të qenë në një linjë me zhvillimin e përgjithshëm shoqëror, jo duke krijuar hendeqe. Ndryshe cili do të jetë komunikimi ynë pas disa dekadash, nëse nuk ndiqet praktika gjuhësore. Andaj përditësimi i Fjalorit, do të ndihmonte edhe në afrimin gjuhësorë në mes të shqiptarëve, sepse shumë shpesh ndodh që për koncept të njëjtë të përdoren fjalë të ndryshme këndeje e andej kufirit dhe do të mundësonte një komunikim të qëndrueshëm, të qartë e të sigurt edhe për të ardhmen.

Problem në vete që e ka përcjellë drejtshkrimin e shqipes thuhet që nga normëzimi i tij është sintaksa e huaj, kalket, të cilat bien ndesh me natyrën e shqipes. Ndikim të madh ka sintaksa e serbishtes, pastaj e anglishtes e kështu me radhë. Ndikimet e tilla nuk janë vetëm të kohës së sotme, por kanë qenë gjatë gjithë kohës. Le të marrim si shembuj shkrimin e Isa Bajçincës, të botuar në vitin 1982.⁵

Ai ka hetuar ndërtimin e togfjalëshave me strukturë folje + emër a përemër prirë nga parafjalët *me* e *në*: *krahina jonë disponon me drithnikë, mullinj dhe furra të bukës; Sipas të dhënave me të cilat disponojmë...; vogëlushja e cila do të udhëheqë me Amerikën; ai nuk është i aftë të udhëheqë me kombin* etj. Sipas tij, përdorimi i ndërtimeve të tilla, që në rastet konkrete janë ndikim i drejtpërdrejtë i strukturës së togfjalëshave të gjuhës serbokroate, prek pikërisht sintaksën e shqipes. Shembuj e tillë do të duhej të formoheshin: *krahina jonë disponon...; sipas të dhënave që disponojmë; vogëlushja do të udhëheqë Amerikën; nuk është i aftë të udhëheqë kombin, të drejtojë kombin* etj. Ose shembujt e tjerë: *ju lutem, të përgjigjeni në këto tri pyetje; i tërhoqi vëmendjen OKB-së në situatën e rrezikshme*.

Për këta shembuj do të thuhej shqip: *t'u përgjigjesh këtyre tri pyetjeve si dhe tërhoqi vëmendjen për situatën e rrezikshme*. Ndërtimet e tilla, s'ka asnjë dyshim, janë të panevojshme dhe të dëmshme për gjuhën shqipe, sepse edhe shqipja letrare edhe shqipja popullore përdorin mjetet e veta, mjete që janë që frymën e shqipes. Ndërtime të kësaj natyre edhe sot pas 44 vjetësh i gjejmë në mjetet e informimit. Ato në masë të madhe vijnë nga anglishtja: *trashpërlarje* për *i kanë shpërlarë trutë; e mbijetoi atë sëmundje* në vend të *i kaloi ajo sëmundje; shkojmë në pyetjen e dytë për kalojmë në pyetjen e dytë; erdhi shpejt deri te pasuria për u pasurua shpejt; mbledhja u mbajt prapa dyerve të mbyllura* në vend të *mbledhje u zhvillua me dyer të mbyllura; në katër sy për sy më sy* etj.

Për ta ndihmuar përvetësimin e kulturës së gjuhës, Idriz Ajeti më 1982 propozonte ngritjen e një Komisioni “në punën e përvetësimit të gjuhës letrare, të ngritjes së kulturës së saj, mësuesit, pedagogët e të gjitha profileve të shkollës së mesme, të fakulteteve, punonjësit në institucione botuese, në organe të shtypit, në radio, në televizion, të gjithë ata që në çfarëdo mënyre kanë të bëjnë me gjuhën, kanë nevojë për ndihmë të vazhdueshme me botime e doracakë të përdorueshëm për gjuhën letrare, për normën, për kodifikimin e saj. Krahës kësaj, në Prishtinë duhet të ngrihet një komision a këshill, të cilit do t'i vihet për detyrë të ndjekë gjithë punën që bëhet në fushën e zbatimit të gjuhës letrare.”⁶

Nëse marrim në vështrim mediat, shkresat e institucioneve, administratën, me një fjalë përdorim e përgjithshëm të shqipes në situata formale, mund të themi se gjendja është e kënaqshme, ndonëse ka shumë punë për t'u bërë në këtë drejtim. Puna tjetër që duhet të bëhet është një përkushtim më i madh i mësuesve në rend të parë, i mësimeve të shollës fillore, por edhe atyre të mesme, sepse ngulitja e drejtshkrimit parashihet të bëhet pikërisht në sistemin fillor. Sot pas më tepër se 40 vjet shtrohet pyetja: A duhet të ngrihet një komision i tillë? Përgjigja është: Po.

⁵ Isa Bajçinca, *Konstrukte të huaja me parafjalët me dhe në*, në revistën “Gjuha shqipe”, nr. 1/1982, Prishtinë, f. 10-13.

⁶ Idriz Ajeti, *Për përdorimin e drejtë të disa trajtave foljore*, në revistën “Gjuha shqipe”, 1/1982, Prishtinë, f. 9.

Ky komision nuk do të kishte punë vetëm me drejtshkrimin, por edhe me fjalët e huaja, ne standardizimin e terminologjisë dhe pasurimin e vazhdueshëm të fjalorit të shqipes me fjalë për të cilat ka nevojë shqipja e që janë në përdorim. Pra praktikës gjuhësore do të duhej t'i jepej një rrugë shkencore e institucionale. Të paktën të kanalizohet dhe të orientohet puna me këto probleme. Ky komision do të duhej të fuqizohej edhe më tutje, së bashku me komisione të tilla nga Shqipëria dhe Maqedonia e Veriut të shtroheshin kërkesat e njëjta dhe të punohej për zgjidhjet praktike që ballafaqohet shqipja, e sidomos afrimin në fushën e leksikut të përgjithshëm dhe atë terminologjik, që mos të kemi dallime në fjalë e terma për koncepte të njëjta. Për të pasur komisione të tilla, natyrisht se kërkohet ndihma e shtetit, edhe në legjitimimin e tyre dhe njëfarë mënyre të obligohen të gjitha institucionet prej të cilave kërkohet të përfillen rekomandimet e këtij këshilli.

Përfundimi

Duke u bazuar në shembuj që i dhamë, e në shumë shembuj të tjerë që tashmë janë bërë të njohur nga hetimet e nga shqetësimet e gjuhëtarëve për shkarjet në publik, shohim se ka shumë punë për t'u bërë në stabilizimin e normës drejtshkrimore. Janë një zinxhirë problemesh të llojit, sikundër janë një zinxhirë zgjidhjesh për problemet drejtshkrimore. Barra kryesore bie mbi Institucionet, në rend të parë shkencore, pedagogjike e akademike, duke përgatitur mësues e arsimtarë në frymën e rrugën e duhur. Po ashtu rol të madh kanë mediet, të cilat duhet të jenë më të përgjegjshme karshi ndikimit të tyre që e kanë.

Në këtë mes, sigurisht se institucionet shtetërore e kanë barrën e tyre në krijimin e kushteve të nevojshme, në bazë të nevojave që u kërkohet nga specialistët e gjuhës. Gjuhëtarët, e të gjithë brezave kanë dhënë ndihmesën e tyre. Duke u bazuar në gjithë këtë angazhim të institucioneve shkencore, gjuhëtarëve, mësuesve, shkrimtarëve etj., nga brezi i rilindësve e deri më sot, duke u bazuar në gjithë mundin, punën, sfidat nga më të ndryshmet që kaluan për ta kurorëzuar drejtshkrimin, duke u bazuar nga kapërcimet lokaliste e krahinoriste që i tejkaluan, mendojmë se pjesa tjetër e shoqërisë, duhet ta marrin më seriozisht kulturën gjuhësore dhe jo si diçka të mirëqenë.

Kultura e gjuhës, shprehet studiuesi Lafe është kujdesi për të zhvilluar në gjuhën letrare ato veti që janë të domosdoshme për funksionin e saj të veçantë. E para prej këtyre është qëndrueshmëria; gjuha letrare duhet t'u shmanget të gjitha luhatjeve të panevojshme, dhe të marrë një përcaktim gjuhësisht të përpiktë. Cilësia e dytë është aftësia për të shprehur qartë dhe me përpikëri, në mënyrë të shkathët dhe pa vështirësi, nuancat më të ndryshme kuptimore. Cilësia e tretë është origjinaliteti i gjuhës, d.m.th. theksimi i atyre tipareve që kushtëzojnë karakterin e saj të veçantë.⁷

Referencat

- [1]. Drejtshkrimi i Gjuhës shqipe, Tiranë, 1973.
- [2]. Emil Lafe, Probleme e detyra në fushën e kulturës së gjuhës, në “Studime Filologjike” 4, Tiranë, 1969, f. 114.
- [3]. Isa Bajçinca, Konstrukte të huaja me parafjalët **me** dhe **në**, në revistën “Gjuha shqipe”, nr. 1/1982, Prishtinë, f. 10-13.
- [4]. Idriz Ajeti, Për përdorimin e drejtë të disa trajtave foljore, në revistën “Gjuha shqipe”, 1/1982, Prishtinë, f. 9.
- [5]. Shefkije Islamaj, Konsulta gjuhësore 1969 – marrëveshje për njësimin gjuhësore, në revistën “Gjuha shqipe”, nr. 2/2028, f. 23

⁷ Lafe, Emil. “Probleme e detyra në fushën e kulturës së gjuhës”, në “Studime Filologjike” 4, Tiranë, 1969, f. 114.